

Рішення
разової спеціалізованої вченої ради ДФ 53.035.2024
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувачка ступеня доктора філософії **АНДРЕЙЧИКОВА Олена Анатоліївна**, 1979 року народження, громадянка України, освіта вища: закінчила у 2001 році Одеський національний університет імені І.І. Мечникова за спеціальністю «Англійська мова та література» та здобула кваліфікацію філолога, викладача англійської та іспанської мови і літератур. Працює автором, редактором у видавництві «Букшеф», м. Київ з 2017 року до цього часу, виконала акредитовану освітньо-наукову програму «Філологія».

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Одеського національного університету імені І.І.Мечникова від 01 травня 2024 року № 801-18, у складі:

Голови разової

спеціалізованої вченої ради – **Артура МАЛИНОВСЬКОГО**, доктора філологічних наук, доцента, професора кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Рецензентів – **Валентини МУСІЙ**, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І.І.Мечникова;

Олени ПОЖАРИЦЬКОЇ, кандидата філологічних наук, доцента, доцента кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І.І.Мечникова;

Офіційних опонентів – **Галини СИВАЧЕНКО**, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри компаративістики Інституту літератури імені Т.Г. Шевченко НАН України; **Антоніни АНІСТРАТЕНКО**, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету,

на засіданні 24 червня 2024 року прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки **АНДРЕЙЧИКОВІЙ Олені Анатоліївні** на підставі прилюдного захисту

дисертації «*Жанрова еволюція сучасної антиутопії (українська та зарубіжна література)*» за спеціальністю 035 Філологія.

Дисертацію виконано в Одеському національному університеті імені І.І.Мечникова Міністерства освіти і науки України, м. Одеса.

Науковий керівник Леся ВОЙТЕНКО, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису.

1. Актуальність теми дисертації та її зв'язок з державними програмами, науковими напрямами університету та кафедри зарубіжної літератури факультету романо-германської філології ОНУ імені І.І.Мечникова: Актуальність дослідження полягає у встановленні та виявленні генези антиутопії в зарубіжній та українській літературі, виокремленні антиутопічних жанрових ознак у творах українських та зарубіжних письменників. Дослідження виконане на кафедрі зарубіжної літератури факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова та відповідає проблематиці науково-дослідної теми кафедри («Дослідження зарубіжної літератури в системі літературознавчих шкіл теорій, напрямків»; номер державної реєстрації: НДР № 0119U002442).

2. Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів: Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі вперше здійснений комплексний аналіз антиутопізму в зарубіжній та українській літературі ХХ – початку ХХІ століть: а) схарактеризовано процес репрезентації імагінарного світу та його онтологічне підґрунтя; б) описано тематичну та формотворчу наступність антиутопічних творів та представлено низку їхніх трансформацій на початку ХХІ століття; в) окреслено тенденції становлення та еволюції антиутопій в зарубіжній та українській літературі; г) проаналізовано релевантні та репрезентативні твори антиутопістів ХХ – початку ХХІ століть з метою виокремлення стрижневих особливостей жанру та відстеження його еволюційних

трансформацій; г) вичленовано ідейно-тематичну та стильову специфіку антиутопій у контексті їхньої видозміни та проаналізовано їхній причинно-наслідковий зв'язок з онтологічною реальністю.

3. Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій:

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій забезпечено детальним вивченням наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників (229 позицій). Отже, у проведеному дослідженні еволюції жанру сучасної антиутопії в зарубіжній та українській літературі представлено визначальні підходи до вивчення жанру антиутопії в зарубіжному та українському літературознавстві та виокремлено ознаки жанру антиутопії; вивчено специфіку оповідної традиції в антиутопічній літературі як підґрунтя для виникнення сучасних антиутопічних творів; висвітлено особливості становлення антиутопічного жанру та вичленовано його стильову типологію; описано передумови становлення та розвитку антиутопічної літератури на початку ХХІ століття; виявлено особливості становлення та побутування жанру антиутопії у ХХ – на початку ХХІ століття в українській, європейській та американській літературі в еволюційному аспекті; проаналізовано еволюцію проблематики антиутопії в зарубіжній та українській літературі; здійснено визначення місця антиутопічних творів у літературному процесі зарубіжної та української літератури; узагальнено та систематизовано релевантні тенденції розвитку антиутопії на етапах становлення та художньої зрілості.

4. Наукова новизна результатів дисертації: В результаті проведених досліджень було виявлено, що для новітніх антиутопій ХХІ століття притаманне висвітлення катастрофічної реальності, а не її передчуттів. Для її конструювання синтезуються всі можливі жанри романної форми, що сприяє максимальному зануренню читача, а також формуванню ним низки умовиводів. Своєю чергою, це призводить до відкритості та пластичності

жанрової структури антиутопічних творів, яка зазнає гібридизації, втрачаючи свої питомі ознаки та постмодерні умовності. Натомість катастрофогенна реальність ХХІ століття заохочує на пошук нових експериментальних форм, які набувають флуктуаційної природи у жанроутворенні, парадоксально об'єднуючи класичні та інноваційні складники літературної творчості.

5. Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційної роботи: Теоретичне значення дослідження полягає у всебічному вивченні проблеми еволюції жанру антиутопії, матеріал якого становить значний внесок у вивчення проблематики формування та розвитку сучасних літературних процесів у зарубіжній та українській літературі. Запропонований у дослідженні підхід до аналізу жанру антиутопії в різних країнах може бути актуалізований як підґрунтя для подальшого комплексного дослідження окремих жанрів у сучасній літературі різних країн.

Практичне значення роботи зумовлене тим, що наукові спостереження авторки та результати її роботи можуть бути використані для подальшого дослідження антиутопічних текстів у навчальному процесі: під час викладання зарубіжної літератури та компаративістики, лінгвістики тексту, лінгвостилістики, зіставної стилістики, культури мови. Зокрема, під час викладання обов'язкових дисциплін і спецкурсів із зарубіжної літератури, теорії літератури, при написанні підручників і навчальних посібників, профільних видань та у розробці навчальних програм.

6. Оцінка структури та обсягу дисертації, її мови та стилю. Дослідження складається зі вступу, основної частини, висновків та списку використаних джерел із 229 позицій. Загалом робота налічує 206 сторінок. До основної частини входять три розділи, кожний з яких містить окремі підрозділи. Дисертація за структурою, мовою та стилем викладення, а також оформленням відповідає вимогам МОН України та освітньо-наукової програми.

7. Результати перевірки роботи на академічний плагіат

Дисертаційна робота була перевірена автоматизованим сервісом пошуку плагіату Unicheck. Результати перевірки зафіксовано в звіті від 13.03.2024

Оригінальність – 96, 75%

Схожість – 3, 25%

Висновок:

За результатами перевірки дисертація Андрейчикової Олени Анатоліївни визнана оригінальною роботою, яка не містить елементів академічного плагіату. Висновки щодо запозичень виявлених у роботі є слушними і не є плагіатом, робота незалежна і може бути рекомендована до захисту

Здобувач має *п'ять* одноосібних публікацій, *чотири* з яких опубліковано у фахових виданнях України. Загальний обсяг публікацій – 4,37 друкованих аркушів.

1. Андрейчикова О.А. Деякі особливості романної форми Кадзуо Ішігуро («Залишок дня», «Не відпускай мене»). Записки з романо-германської філології. Вип.1(46). Одеса, 2021. С. 194-201.
2. Андрейчикова О.А. «Не-герої» антиутопії: роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене». Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. №90. Харків, 2022. С. 23-27.
3. Андрейчикова О.А. Мотив катастрофізму в поезиці антиутопічного жанру: Кадзуо Ішігуро і Ярослав Мельник» Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Випуск 2(24). Дніпро, 2022. С. 29-37.
4. Андрейчикова О.А. Проблематика та класифікація сучасної антиутопії (українська та світова література). Записки з романо-германської філології. Вип.2(51). Одеса, 2023. С. 4-19.
5. Andreichykova O.A. Modern Disaster by Dystopian (Masha, or the Fourth Reich, novel by Jaroslav Melnik). III CISP Conference «Science of post-industrial society: globalization and transformation process». №17 (2022), Vinnytsia, UKR - Vienna, AUT, 2022. P. 251-254.

У дискусії взяли участь голова і члени спеціалізованої вченої ради та висловили зауваження:

Сиваченко Галина Миколаївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри компаративістики Інституту літератури імені Т.Г. Шевченко НАН України, офіційний опонент. Виступ позитивний. Є зауваження.

1. Окремі групи антиутопій кваліфіковані (критична, феміністична, цифрова, національна), але з'ясовано, що найбільшого значення сьогодні набуває антиутопія трагічно-застережна з великим філософським підтекстом, орієнтованим на збереження гуманістичної складової життя», – цілком справедливо підсумовує дисертантка. Хотілося б при цьому побачити бодай приклади різних типів антиутопій: феміністична 7 дистопія (від першої феміністичної антиутопії Кетрін Бурдекін «Ніч свастики» (1938), «Обділених» (1974) У. де Гвін, до «Розповіді служниці» (2016) М.Етвуд; альтернативістична антиутопія: «Змова проти Америки» (2004) Ф.Рота; «Фатерланнд» Р.Харріса.

2. Навряд чи можна погодитися з висновком дисертантки про роман В.Винниченка «Сонячна машина» як про твір з утопічним поглядом на майбутнє, яке авторові видається світлим і прекрасним. Тут хотілося б висловити кілька міркувань. Навряд чи справедливою є думка стосовно того, що В.Винниченко не відбирає у людства надію, створюючи для нього свою «сонячну машинку», яка приводить народ до трагедії. Ця думка могла б бути вірною, якщо йти шляхом, запропонованим П.Федченком, який у передмові до видання 1989 р. називає твір «науково-фантастичним романом». Але ж, насправді, нічого особливо науково-фантастичного в творі немає. Навряд чи міг письменник і політик, порвавши з більшовицькою Росією, опинившись у Німеччині, яку роздирали жахлива інфляція, і де за сприяння більшовиків (Чичерін, Радек) готувалася соціалістична революція, котра, на щастя, зазнала поразки, вірити і планувати якесь світле майбутнє для «сонячної України». З другого боку, якби доля самого письменника та його роману склалася поіншому, твір би зайняв одне з чільних місць серед антиутопій ХХ ст. ще за часів його опублікування в Україні.. Хоча вже наприкінці 30-х років Винниченко намірився замінити Мертенса на Гітлера та мріяв запропонувати роман у такому форматі одному з американських видавництв

3. Цілком слушним здається висновок про те, що в романах К. Ішігуро та Я. Мельника саме мотив катастрофізму виокремлює з низки соціально-філософських романів ХХІ століття, адже обидва письменники, на думку дисертантки, активно експериментували з жанровими формами: якщо К. Ішігуро на основі традиційно англійської, а, можливо, і японської оповідної манери (уповільнений хронотоп, активне використання можливостей оповідача), а також

елементами притчі, міфу, детективу, введенням «потоків свідомості», апелює до наукової фантастики, то Я. Мельник експериментує зі смислами, використовує традиції Ф. Кафки, М. Гоголя, створюючи в такий спосіб химерний світ, де живуть гротескні персонажі, що сприяє гібридизації, трансформації жанру завдяки відкритості й пластичності антиутопічного твору. Все це, безперечно, свідчить про появу нових ознак в антиутопічному романі, які постали в ХХІ ст., але водночас – це свідчення розмивання жанрової матриці антиутопії, у якої, як відомо, протягом ХХ ст., починаючи від роману Є.Зам'ятіна «Ми», склалися дуже чіткі жанрові, тематичні та поетикальні параметри. Дещо нез'ясованим для мене залишається питання національної ідентифікації Я.Мельника, якого дисертантка чомусь називає французьким письменником українського походження, при тому що він український та литовський літератор, член національної Спідки письменників, який живе у Франції. Бракує в цьому розділі й аналізу антиутопії Ю.Щербака (якого дисертантка чомусь називає Ю.Щербаковим) «Час смертохристів. Міражі 2077», а також альтернативного роману В.Кожелянка «Дефіляда в Москві».

4. Стосовно підрозділу 1.4., де передбачався виклад методологічних засад компаративістики, застосованих у дисертації, то, на мій погляд, він виглядає дещо спрощено і пунктирно, не рятує навіть слухна думка Р.Веллека, яка, щоправда, також процитована в дивний спосіб: названо всі сторінки, на яких міститься ця праця. Важко погодитися з обіймою випадкових прізвищ, які, на думку дисертантки, репрезентують українську компаративістику, де, звичайно, називаються І.Франко, Т.Гром'як, якого, до речі, зветь Роман Теодорович, Д.Наливайко, М.Ільницький, зате відсутні Г.Вервес, Ю.Булаховська, Л.Грицик, Т. Рязанцева, Г.Александрова, Т.Свербілова, І.Пупурс, О.Тетеріна, Н.Білик і багато інших, чий методологічні розробки стали б дисертантці у нагоді. Загалом авторка дисертації полюбляє об'єднувати дослідників в обійми під якимось одним поняттям. Скажімо, Ю Габермас чомусь названий постмодерністом і потрапляє у компанію з Ж.Бодріаром, Ф.Гваттарі, У.Еко.

Аністратенко Валентина Віталіївна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, офіційний опонент. Виступ позитивний. Є зауваження та запитання.

1. У Вступі та анотації до кваліфікаційної наукової роботи дослідниця зазначає, що квінтесенція наукового завдання, яке вона ставила перед собою «полягає у здійсненні комплексного аналізу антиутопічних творів зарубіжних і українських письменників з позиції проблематики, стильової корекції оповіді, еволюції жанру як такого, а також аналізу розмаїття жанрового синтезу сучасної антиутопії». Амбітне прагнення, водночас потребує уточнення з одного боку теоретико-методологічних засад «комплексного літературознавчого дослідження» (з яких компонентів складається комплексне вивчення), а з іншого боку, чи достатня на погляд дисертантки частка українських письменників антиутопістів у джерельній базі студії, щоб якісно зробити висновок про вітчизняну антиутопію сьогодні? Розмежовується в роботі чи викладено в комбінації жанровий і стильовий аналіз? І врешті, – що для мене найважливіше, – що розуміється під терміном «жанрового синтезу сучасної антиутопії»? Більшість дослідників (В.Паррінгтон, Ф. Полак, А. Мортон, Г. Кейтеб, Є. Шацький, Р.А. Гальцева та І.Б. Роднянська) сходяться на думці про трансформацію і розшарування жанрової літератури у постпостмодерністський період загалом і антиутопії зокрема, пишуть дослідження про жанровий зсув, комбінаторний принцип у формуванні й кваліфікаційних ознаках жанрового лейбла сучасних романів світових літератур і української антиутопії також.

2. У другому розділі дослідниця пише про стильову антиномію умовно «письменників-антиутопістів західноєвропейських літератур» і умовно «слов'янських» й тих, що є носіями умовно «ментальності Сходу». Не занурюючись у культурологічну й антропологічно-ментальну площину таких узагальнень, хотілось би запитати на основі яких ознак і особливостей було зроблено висновки про відмінність тематичних концепцій у англomовному дискурсі антиутопій (де панує супротив політичним і керівним системам, передчуття майбутньої катастрофи) і української літературної традиції, що має оптимістичний характер (наприклад, В. Винниченко робить свою машину сонячною, а отже катастрофи минуть і буде світле майбутнє).

3. Третій розділ з погляду аналітичної складової, на наш погляд, найцікавіший і містить нові наукові ідеї й положення, що витворюють перспективу студії, однак тут бачимо також дискусійні питання. Порівнюючи конструкти романів-антиутопій К. Ішігуро «Не відпускай мене» й Я. Мельника «Маша або Постфашизм», дисертантка уживає підходу типологічного, розкриваючи ідейно-тематичний і архітектонічний рівні текстів. Дослідниця пише про японського

письменника «К. Ішігуро поступово та ретельно розкриває характери персонажів, унаочнюючи процес становлення особистості її внутрішніми конфліктами, які є визначальними в контексті гуманізму» (с.159) і далі «Таким чином, автор не обмежується у своїй творчості класичними прийомами описової оповіді, він експериментує з різними жанрами та стилями» (с.159), водночас «Я. Мельник показує нам світ-перевертень, понівечений відголосом того самого ніцшеанства, яким колись керувалися «біляві бестії», переступивши кордони кількох держав, у тому числі й України» (с. 167) і далі «Маніпуляція нашими уявленнями про життя у романі «Маша, або Постфашизм» стає провокативною складовою сюжету... Психологічний стан кожного з персонажів, людини чи стори, підтримує напругу, і ми вже знесилено чекаємо на будь-який катарсис наприкінці роману» (с.167-168). В чому ж таки полягає відмінність між архітектонікою та сюжетними компонентами двох романів? Чи покірність і скромність персонажів К. Ішігуро постає в романі каталізатором катастрофи, як на те вказує дисертантка, виокремлюючи бунтівні характеристики персонажів Я. Мельника, здатних діяти навіть всупереч страшній машині Райху і тому перемагають у певному сенсі обставини сюжетних перипетій? Можна припустити, що символічні системи вказаних двох романів різняться не так за структурою схеми антиутопій, як внаслідок відмінної структури картини світу самих письменників. Професор І. П. Бондаренко, відомий в Україні дослідник японської класичної літератури, в своїй найновішій монографії «Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури» (2010) пише про концепти ментальності японських письменників, що є неперекладними напряму для європейського читача, одним з яких є «кенкьо» – що означає «скромність, стриманість», «надзвичайно важливий принцип, що полягає в шанобливій поведінці щодо старших або й молодших інших людей». Професор Бондаренко окремо наголошує на тому, що скромність і стриманість поведінки є етикетною формулою, стилем віддзеркалення соціуму, а не індивідуальним концептом або складовою психіки конкретної людини і тому не впливає на її можливість ухвалювати рішення, діяти і захистити свої особисті чи національні кордони.

4. Окремо, після запитань, маємо визначити декілька зауважень: у роботі наявні досить численні орфографічні, пунктуаційні, стилістичні, граматичні помилки в українському тексті роботи і в англійській анотації; відсутність транслітерації прізвищ авторів і науковців, яких

авторка дослідження цитує і називає у теоретичній частині ускладнює сприйняття тексту, подекуди зустрічається неточне цитування, коли у абзаці йдеться про певну тезу, що підтверджується джерелом у квадратних дужках, однак прямого цитування в лапках немає; деякі твори суміжних жанрів зараховані до антиутопій декоративно, без чіткої вказівки на ті ознаки, що дозволяють зробити таке маркування (наприклад, В. Кожелянко «Дефіляда в Москві» – це альтернативна історія, що містить культурванш і військовий реванш України, однак не має постіронії та катастрофізму); сумнівна роль підрозділу про Томаса Мора в роботі, присвяченій антиутопії.

Мусій Валентина Борисівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, рецензент. Виступ позитивний. Є запитання.

Як і кожне дослідження, робота О.Андрейчикової має ряд дискусійних положень та висновків. Зокрема, не дуже коректним здається назва параграфу третього розділу 3.1.1. Огляд критичних узагальнень і власні спостереження (К. Ішигуро)». Потребує також уточнення поняття прогностичних принципів вивчення антиутопії та прогностичного характеру антиутопії: це однотипні чи різнопланові поняття? Більш чітким, на нашу думку, має бути формулювання тих ознак антиутопічних творів, які є незмінними, а тому їх можна вважати специфічними для цього жанру, а також тих ознак, які можуть варіюватися або змінюватися.

Пожарицька Олена Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, рецензент. Виступ позитивний. Є запитання.

У першому розділі виділено в окремий параграф компаративний метод дослідження, хоча у роботі заявлені й використані й інші методи, що, звичайно, звужує теоретично-методичну базу дослідження.

Крім того, авторці бажано було б дещо детальніше зупинитися на жанрових особливостях та специфіці саме української антиутопії, пояснити причини незначної популярності цього жанру в українських авторів. Дані зауваження мають дискусійно-перспективний характер, їх можна розглядати як напрямок для проведення подальших досліджень

Результати голосування:

"За" 5 членів ради,
"Проти" — членів ради,

На підставі результатів відкритого голосування спеціалізована вчена рада присуджує АНДРЕЙЧИКОВІЙ Олені Анатоліївні ступінь **доктора філософії** з галузі знань **03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія**.

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової спеціалізованої
вченої ради

 Артур МАЛИНОВСЬКИЙ

Підпис громад.	<u>Артура Малиновського</u>
посада	<u>голова спецради</u>
ЗАВІРЯЮ:	
Проректор ОНУ імені І. І. Мечникова	<u>Запорожченко О. В.</u>